

З ПРИВОДУ ФАЛЬШУВАННЯ ЛИТОВСЬКИХ ПІВГРОШЕЙ ОСТАФІЄМ ДАШКОВИЧЕМ

У статті розглядається питання про можливість виготовлення фальшивих монет на початку XVI століття старости черкаського Остафія Дашковича.

Ключові слова: литовський півгрош, польський півгрош, Остафій Дашкович, Сигізмунд I, фальшування монет, каталог, монетний двір, Вільно, Черкащина.

Право автора на висловлення власної думки є його невід'ємним правом, що пов'язано із т.зв. правом академічної свободи. І кожен науковець має можливість оприлюднити власну позицію та власні здобутки. Саме в результаті обміну ідеями і формується науковий підхід та вирішуються основні наукові завдання, в т.ч. і в нумізматиці. Однією ж із важливих умов діяльності нумізмата є перш за все каталог, де можна ознайомитися не лише з типами монет, але й з інформацією, що їх супроводжує. Головною характеристикою будь-якого каталогу повинні бути точність і достовірність. Це основні принципи його побудови (крім того, також – хронологія, географія тощо), оскільки каталог для будь-якого нумізмата – це в першу джерело цінної інформації. При цьому, наведення недостовірних даних підриває авторитет як видання, так і його автора.

У 2011 р. побачив світ каталог монет українських князівств XIV – початку XV ст., підготовлений відомим сучасним колекціонером В. Нечитайлом. Безумовно, книга потрібна для сучасних нумізматів-професіоналів, любителів-нумізматів і для науковців. Вона досить ґрунтовна за поданим матеріалом. Відкриває ж її вступна частина, в якій подається досить короткий огляд історії випуску монет в Україні.

Я тут не ставлю за мету охарактеризувати цей каталог, але, вважаю, варто зупинитися на одному моменті.

В. Нечитайло пише: «У першій чверті XVI ст. в Україні з'являються срібні імітації литовських півгрошів Сигізмунда I. Їх можна віднести до діяльності Євстафія Дашковича, ватажка козаків, який володів містами Черкаси, Канів, Чигирин, був другом Костянтина Острозького» [8, с. 3].

З приводу появи фальшивих литовських півгрошів в літературі інформації не так багато. На їх існування, зокрема, вказують у своєму каталозі В. Какареко та І. Шталенков (Рис. 1) [1, с. 11]. Однак, вони не пояснюють їх походження. Варто зауважити також можливість сприйняття за фальшиві монети державної чеканки рідкісного типу, приклад чого подав О. Маркевич у 2003 р. (Рис. 2) [6, с. 21].

Разом з тим, необхідно відзначити, що передумови для створення фальшивих півгрошів з'явилися вже на початку правління Сигізмунда I. Переважання литовської монети на українському грошовому ринку переконливо показав ще М. Котляр у 1972 р. [2, с. 94]. Серед сучасників на цьому наголошує і В. Шостопап з приводу дослідження ним монетних скарбів Черкащини [9, с. 14], де на поч. XVI ст. протікала адміністративна діяльність Остафія Дашковича.

Як відомо, одразу після початку свого правління король Сигізмунд I почав здійснювати заходи по зрівнянню в ціні польського і литовського півгрошів та впровадженню єдиної системи. Відомо, що тоді існувала нерівномірність у вмісті срібла між польським та литовським півгрошами – відповідно 0,387 г. та 0,469 г. Тому останній був дорожчим. У 1515 р. король видав універсал, яким встановив єдину ціну для обох півгрошів. При цьому, як відзначає, І. Шталенков, литовський півгрош мав дуже серйозний вплив на торгівлю і був в обігу ще й на територіях Молдавії та Угорщини [10, с. 99]. Тобто охоплював територію ледь не всієї Східної Європи.

Важливим у цьому процесі було ще й зменшення тиражу чеканки литовських півгрошів у 1526–1529 рр. та закриття монетного двору у Вільно (1529).

І хоча з цього випливає, що передумови для фальшування литовських півгрошів в часи Остафія Дашковича дійсно існували, проте чи був саме він фальшивомонетником, як це стверджує В. Нечитайло? Спочатку варто зазначити деякі явні помилки у цього автора:

- по-перше, Остафій Дашкович не був ватажком козаків; він займав адміністративну посаду старости черкаського і канівського,
- по-друге, він не володів містами Черкаси, Канів і Чигирин; він лише управляв першими двома з них як адміністративний представник влади,
- по-третє, Чигирин на той момент взагалі ще не існувало,
- по-четверте, він не був другом Костянтина Острозького; він був, у кращому випадку, його васалом.

Але ці явні помилки є усього лиш наслідок історіографічних міфів, які досить довго і стійко тримаються в історичній науці. Принагідно відмічу, що особистість Остафія Дашковича і його діяльність в науковій літературі вивчена у досить повній мірі [3, с. 57–61; 4, с. 159–161; 5, с. 288–293; 7, с. 31–45; 11, с. 53–67; 13, с. 161–165].

Однак, тепер варто більш детально поглянути безпосередньо на діяльність О. Дашковича в якості «ватажка козаків» і можливого фальшивомонетника.

По-перше, старостою черкаським він став лише у 1514 р. і перебував на цій посаді до своєї смерті на початку 1535 р. Тобто, якщо йти за логікою В. Нечитайла, то фальшування литовських півгрошей могло відбуватися тільки в цей період. В крайньому випадку, з 1511 р., коли О. Дашкович почав обіймати спочатку посаду старости канівського. Але ж Сигізмунд I перебував на троні в період з 1506 по 1548 рр. Таким чином, і ситуація з приводу фальшування може розглядатися відносно періоду 1511 / 1514–1535 рр.

По-друге, варто звернути увагу на ту обставину, що Остафій Дашкович перебував на державній адміністративній посаді. І він не міг не знати і не розуміти сутності фальшування монет як кримінального злочину. В середньовіччі цей злочин карався не інакше як смертною карою. Наприклад, у Литовському статуті (1588 р.) була зафіксована така норма: «Теж хто бы монету нашу фальшовал, переправовал и обрезывал, так теж мынцары наши, которые золото, серебро и иншую материю, належачую и прислухающую у мынцы фальшовали бы, зливали и мешали ку пожитку своему а ку шкоде речи посполитое, а то бы се на них досветчно, тые мають быти на горле огнем караны без милосердя» (розд. 1, арт. 17).

З цього напрошується питання, наскільки йому потрібне було фальшування півгрошей, при тому, що він фактично й так мав всю повноту влади в підконтрольному йому регіоні і практично безмежні можливості матеріального збагачення, в т.ч. від державної служби та від військових походів (які держава не санкціонувала, а, отже, прибутки йшли йому в кишеню), тих самих, які тепер трактуються як перші походи козаків.

По-третє, важливим джерелом до діяльності О. Дашковича є різноманітні судові справи, які розглядалися як за його життя, так і після, у зв'язку саме з його досить авторитарними діями на посаді старости. Серед найвідоміших з них – судові справи з приводу привласнення майна Пустинно-Микільського монастиря та у зв'язку із бунтом міщан міст Черкас та Канева у 1536 р.

Особливий інтерес у зв'язку із можливим фальшуванням півгрошей викликає остання справа. Суть її полягає в тому, що у 1536 р. міщани Черкас та Канева відмовилися коритися владі старости черкаського і канівського Василя Тишкевича, котрий намагався діяти тими ж методами і засобами, що і покійний Остафій Дашкович. В ході слідства міщани висловили «покійнику» ряд претензій («кривд»): звільнення багатьох міщан від загальних міщанських повинностей за рахунок інших, несправедливий перерозподіл міських земель та угідь на користь своїх слуг та приближених, збільшення в кілька разів старих податків і введення нових на свою користь та ін. [12, с. 81–96]. Розгляд справи затягнувся аж до 1546 р. Вона опинилася не лише в центрі уваги київського воєводи, але й короля Сигізмунда I. Саме за розпорядженням останнього її розглядали особливо прискіпливо. Київський воєвода Андрій Немирич у 1539 р. особисто виїжджав до Черкас для її розгляду.

Відповідно, діяльність покійного Остафія Дашковича розглядалася з усіх точок зору, як і всіх причетних до цієї ситуації. Але жодним чином ніде навіть натяку не було здійснено з приводу можливості фальшування литовських півгрошей не лише стосовно Остафія Дашковича, а й будь-кого іншого.

З вищевикладеного випливає, що, по-перше, немає взагалі ніяких підстав пов'язувати випуск фальшивих литовських півгрошей із діяльністю саме Остафія Дашковича. І, по-друге, з огляду на його досить авторитарне правління в межах Черкаського і Канівського староств немає також навіть підстав пов'язувати можливість їх виготовлення саме на цій території, тобто на Південній Київщині. Але, крім того, хотілося б відзначити ще один момент: дослідникам-нумізматам необхідно бути дуже точними і виваженими при висловленні певних ідей, так як їх необгрунтованість точними фактами може підірвати довіру до них і їх публікацій.

Рис. 1. Фальшивий литовський півгрош (Какарєко, Шталєнков, 2005).

Рис. 2. Рідкісний литовський півгрош (Маркевич, 2003).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Какарєко В.И. Монеты Великого княжества Литовского. 1492–1707 / В.И. Какарєко, И.Н. Шталєнков. – Минск, 2005.
2. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму / М.Ф. Котляр. – К.: Наукова думка, 1971.
3. Ластовський В.В. Остафій Дашкович – військовий і політичний діяч / В.В. Ластовський // Пам'ять століть. – 2001. – № 6.
4. Ластовський В.В. Життя і діяльність Остафія Дашкевича у другій половині XV ст. / В.В. Ластовський // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип. 18. – К., 2009.
5. Ластовський В.В. Остафій Дашкович в російській історіографії / В.В. Ластовський // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип. 19. – К., 2010.
6. Маркевич О. Необычная монета / О. Маркевич // Банкаўські веснік. – 2003. – № 31.
7. Михайлюк Ю.М. Остафій Дашкевич / Ю.М. Михайлюк // Краєзнавство Черкащини. – 2002. – № 6.
8. Нечитайло В.В. Каталог монет українських князівств XIV – поч. XV ст. / В.В. Нечитайло. – К., 2011.
9. Шостопал В. Скарби Черкащини / В. Шостопал. – Черкаси, 2007.
10. Шталєнков И. «Широкие гроши» литовские 1535–1536 годов Жигимонта Старого / И. Шталєнков // Банкаўські веснік. – 2008. – № 7.

11. Черкас Б. Остафій Дашкович – черкаський і канівський староста XVI ст. / Б. Черкас // Український історичний журнал. – 2002. – № 1.
12. Яковлев А. Бунт черкасцев и каневцев в 1536 году (Эпизод из жизни украинских городов в XVI в.) / А. Яковлев // Україна. – 1907. – № 1. – Ч. 1.
13. Ярмошик І. Постать Остафія Дашковича в польській історіографії XIX–XX ст. / І. Ярмошик // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип. 18. – К., 2009.

Ластовский В. По поводу фальсифицирования литовских полугрошей Остафием Дашковичем.

В статье рассматривается вопрос о возможности изготовления фальшивых монет в начале XVI века старостой черкасским Остафием Дашковичем.

Ключевые слова: литовский полугрош, польский полугрош, Остафій Дашкович, Сигизмунд I, фальсифицирование монет, каталог, монетный двор, Вильно, Черкащина.

Lastovsky V. Regarding counterfeit Lithuanian polugrosh Ostafiy Dashkovych.

The article discusses the possibility of making counterfeit coins in the early sixteenth century headman of Cherkassy Ostafiy Dashkovych.

Key words: polugrosh Lithuanian, Polish polugrosh, Ostafiy Dashkovych, Sigismund I, counterfeit coins, catalog, mint, Vilna, Cherkassy region.

Одержано 11.03.2013